

L'usurer (s. XIII), és a dir, “persona que presta diner amb usura (amb interès que ultrapassa el normal)” (DIEC), és un mot que prové del llat. USURARIUS, der. de USURA ‘profit que es treu del diner prestat’, mot que en cat. med., *usura*, apareix sovint en els fraseologismes *manllevar* (*prestar*) a *usura*. El mot es realitza generalment amb [z], u[z]urer, tret de les loc. 32, 37, 74, 76, 77, 82, 93, 102, 118, 132 on s’articula amb [s], u[s]urer, per contacte amb el cast. *usurero*, pronunciat com la var. a[s]urer 39, 70, amb vocal centralitzada, però que també apareix amb timbre sonor, a[z]urer 4; u[z]uari 91, pot ser per atracció paronímica de *usuari* ‘que se serveix de qualque cosa’. *Usurier* 5, 14 és un manlleu al fr. Una var. força estesa en val. és *usurero*, presa del cast., com mostren la seva articulació amb [s], u[s]urero i el suf. -ero; var. [as]urero 159, 164, 166, 167, 170, 175, 179, 182, amb centralització de la vocal inicial (Veny, 1999 c), que eventualment alterna amb [e] ([es]urero 160), o, més freqüentment, amb [o] ([os]urero 124, 134, 158, 162, 166, 172, 173, 180, 189, 190), que substitueix el segment inicial, *absurero* 165, per una mena d’ultracorrecció, o que és objecte d’afèresi (*surero* 174). Com a sinònims la llengua disposa de l’alg. *menjador* 85, que del sentit de ‘que frueix del dret d’aprofitar-se dels fruits d’una cosa que és propietat d’altri’, relacionat amb el sard *mandicare* equivalent a l’alg. *menjar*, hauria passat a ‘usurer’, significat que també trobem en *logrero* 147 (← cast.); *escanyapobres* (s. XIX), evolucionat des del sentit originari de “home avar que explota la misèria dels pobres” (DCVB), compost de *escanyar* ‘ofegar’ (*EX-CANNARE ‘llevar el canyó o gola’, DCVB) i *pobre* (< PAUPÈRE), enregistrat com a ‘usurer’ al DG_I, 1932, però com a equivalent del cast. *avariento* i en qualitat de “familiar” per Fiter, 1913.

El contingut semàntic de *usurer* és compartit amb el de *avar*, que no implica necessàriament el de *usurer*, però que presenten desviacions del primer cap al segon. Així ‘avar’, pròpiament ‘que té un desig excessiu d’adquirir riqueses per guardar-les’, s’ha realitzat amb la forma cast. *avaro*, amb *b* bilabial, tret de les loc. 66, 84, 129, 174 que l’han adaptat amb /v/; *avar* té una sola ocurrència (104), com el gal·licisme *avare* 5; a notar la var. *alvaro* 158, amb contagi de l’article aràbic *al-*, freqüent en val., i *avariciós* 157, format sobre *avarícia* o adaptat del cast. *avaricioso*. S’acosten més al significat de ‘gasiu’ mots com *tacanyo* 23, 125, 143, 172 (← cast. *tacaño*), amb les var. *tacaio* 40, per equivalència acústica de palatals, i *tacany* 181, adaptació al cat. potser amb la complicitat del cat. ant. *tacany* ‘de baixa moralitat’; *garrapa* 60, de verbal de (es)garrapar, d’un encreuament de *esgarrar* i *arrapar*, i que es troba en textos val. del s. XIX (Martines, 2012: 156; CTILC); *agarrat* 145, 153 (← cast. *agarrado*); *estret* 117, potser a partir del puny *estret*, en senyal de gasivitat, valor semàntic paral·lel a *apret* 102, de verbal de *apretar* (← cast.); *escatimat* ‘que escasseja, que dona menys del que pertoca’ 132; *gorromino* 181, potser relacionat amb *agarrar* o amb *de gorra* ‘pagant altri’.

Altres mots que tampoc s’ajusten al contingut de l’enunciat però que hi estan relacionats sota la idea de: a) ‘aprofitar-se amb excés d’alguna cosa; abusar d’algú en profit propi’: *abusador* 15, 84, 137, *abuser* 88 (amb sufix atret pel de *usurer*); *interessat* 81, 140 (var. *enteressat* 73, 75, 81, 143); *escorxeta* 112, der. de *escorxar* ‘que cobra més del que toca, enganyant’; *convenenciero* 151, der. de *convenència* ‘interès’ (simplificació de *conveniència*); *aprofitat* 82, 148, *aprofitós* 154, 168, 178, *aprofitao* 186, *aprofitor* 157 (< *aprofitaor*); *especulador* ‘que compra o ven aprofitant-se d’una fluctuació en el preu’ 22; *explotador* ‘que abusa en profit propi’ 16, 24, 27, 56, 103, 119, 142, 156, 163, 176; b) ‘que sap estalviar, que redueix despeses’: *econòmic* 118, *estoviador* 141 (der. de *estoviar* < *estauviar* < *estalviar*), *afanista* ‘cobejós d’estalviar’ 146, *acumulador* 44 (der. de *acumular*), *reservat* 141, de *reservar* ‘guardar per al futur’; c) ‘adinerat’: *banquer* 13, *cacic* 91 (*cacique* 68 ← cast.), *esclau del diner* 44; d) ‘enganyador, furtador’: *trampós* 190 (*tramposos* 94 ← cast.); *estafador* 22, 66, 78, 80, 131, 134, 177, der. de *estafar* (← cast. ← it.), *estafante* 147, 183, amb el segment final castellanitzant; *lladre* 22, 165, 169, *lladre de casa* 163; *usurpador* (s. XV) 38; e) ‘prestador’: *prestamista* 25, 56, 59, 115 (*prestimista* 69, per assimilació vocàlica), *deixa quartos* 54, (un) *que apreta* 31; f) atribució a un poble, grup ètnic o social: *ju[e]u* 3, 31, 32, 42, 64, *ju[e]u* 114, *gitano* 34, *pirata* 165; g) ‘de baixesa moral’: *esbirro* 54, 122 (← it.), *pocavergonya* 22, *granu[χ]a* 163, 169 (← cast. *gramuja*), *egoista* 27, 43, 87, 90, 94, 106, 108, 129, 139, 142, 150, 152, 173, *envetxós* 168 (< *envejós*), *recelós* ‘que es malfia amb temor’ 150, *avispa de galet* 112 (*avispa* ← cast., ‘que parla amb mots ofensius’). Desconeixem la motivació de *anquissec* 181.

Des d’una perspectiva geogràfica i diacrònica, *usurer* (com *usura*) va ser mot general en cat. com testifiquen autors medievals (R. Llull, *Costums de Tortosa*) i la lexicografia (per al val., Sanelo, 1802 i Escrig, 1851; per al mall., Figuera, 1840; per al men., Febrer Cardona, v. 1830 [2001]); aquesta unitat va ser trencada modernament per la interferència del cast. *usurero*, especialment en tort. i val., on podria haver arribat per la immigració murcianomanxega. Un altre manlleu, *avaro*, en comptes del genuí *avar* o *avariciós*, figura entre els mots afins a *usurer*, equivalència abusiva que ja enregistra Figuera, 1840 (“*Avâro, ra. [...] Usurer*”) i que trobem en força punts del Principat; *avaro* ja figura en Esteve *et al.*, 1803 i continua en Labèrnia, 1839, on *avariciós* remet a *avaro*. Una creació popular, *escanyapobres*, apareix en ross. i parlars principatins, sovint en convivència amb *usurer*, que, com a sinònim puntual, té dos mots de procedència forana, l’alg. *menjador* i el val. *logrero*.

Són mots normatius *usurer*, *escanyapobres*, des del DOrt, 1917; *avar*, *avariciós*, *garrepa* ‘gasiu’, des del DG_I, 1932; *tacany* ‘gasiu’, des del DIEC_I, 1995.